

Мельничук Л. С.,
к. е. н., старший викладач кафедри економіки
підприємства та землеустрою,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна
Дімант Г. С.,
старший викладач кафедри професійного англійського навчання,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна

АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ

Мета статті полягає в дослідженні економічного потенціалу регіонів України, формуванні класифікації видів потенціалу регіонів та аналізі основних елементів економічного потенціалу регіонів. У процесі дослідження було застосовано загальнонаукові методи: аналізу (для формування складу елементів економічного потенціалу), порівняння (для виявлення значущості та обсягу впливу на розвиток регіонів різних елементів економічного потенціалу), синтезу (для узагальнення поняття економічний потенціал регіону). Обґрунтовано необхідність при прийнятті управлінських рішень у різних регіонах брати до уваги їхній економічний потенціал, сформовано класифікацію видів економічного потенціалу регіонів та проведено аналіз їхнього впливу на розвиток економіки регіону. Проведене дослідження дало змогу виокремити елементи економічного потенціалу регіонів та провести комплексну оцінку їхнього впливу на економічне зростання регіонів. Отримані результати можуть бути використані для розробки єдиної методики оцінки не тільки ресурсної складової економічного потенціалу регіону, але й невикористаних можливостей.

Ключові слова: потенціал; регіон; економічний потенціал; природно-ресурсний потенціал; трудовий потенціал; фінансовий потенціал; інвестиційний потенціал; виробничий потенціал; інноваційний потенціал.

Постановка проблеми. Перехід до ринкових відносин підвищує роль і значення регіональної економіки. Прискорення темпів соціально-економічного розвитку нашої країни великою мірою визначається ефективністю використання економічного потенціалу регіонів, який є важливим чинником економічного розвитку країни. Регіон у сучасній економічній науці розглядається як територія, яка характеризується певною цілісністю, взаємопов'язаністю її складових елементів і відрізняється від інших територій специфічними ознаками. На стан регіону впливають багато факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Регіон – це відкрита для обміну система, яка постійно взаємодіє з навколишнім природним середовищем. У ній відбуваються економічні процеси, що відображають певні закономірності суспільного відтворення, які формуються під впливом взаємопов'язаних економічних, соціальних і природних факторів. Розвиток регіону базується на створенні сприятливих умов для життєдіяльності населення. У ринкових умовах успішна реалізація стратегічних напрямків розвитку регіону значною мірою залежить від ефективності використання його потенціалу. Потенціал формуються під безпосереднім впливом факторів внутрішнього

і зовнішнього середовища, що орієнтують регіон на досягнення довгострокових цілей розвитку у відповідності з наявним ресурсним забезпеченням. Ефективність використання потенціалу регіону визначає результативність діяльності довгострокових цілей та потребує принципово нових підходів до формування його економічного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти економічного потенціалу території досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема Адріанов В. А., Должанський І. З., Краснокутська Н. С., Нагірна В. П., Матковський Р. Б., Миско К. М., Олексюк О. І., Симіонов Р. Ю., Хомяков В. І., Федонін О. С., Шумська С. С., Юхновський І. В. та багато інших. Однак основна увага зазвичай приділялась лише одному елементу економічного потенціалу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження економічного потенціалу регіонів України, формування класифікації видів потенціалу регіонів та аналіз основних елементів економічного потенціалу регіонів.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи поняття «економічний потенціал», необхідно

виходити із сутнісного наповнення поняття «потенціал». Поняття «потенціал» (від лат. potential) – сила, що в широкому розумінні означає можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані для досягнення певної мети, вирішення якого-небудь завдання [1]. У суспільній географії поняття «потенціал» визначається як здатність задовольняти певні потреби суспільства [2]. У широкому значенні потенціал – це сукупність наявних ресурсів, які можуть бути використані для досягнення певної мети.

З вищенаведених понять випливає те, що економічний потенціал – це кількісно-якісна характеристика наявності й можливості використання всіх видів ресурсів, які має держава (регіон) для свого економічного та соціального прогресу та розвитку [3].

Економічний потенціал регіону – сукупні можливості регіону, його підприємств та окремих суб'єктів господарювання визначати, формувати і найбільш ефективно забезпечувати та задовольняти суспільні потреби (фактичні та потенційні) в процесі взаємодії з оточуючим середовищем і раціонального використання ресурсів з метою забезпечення економічного зростання, суспільного добробуту, підвищення еколого-економічної безпеки регіону та країни в цілому. Він характеризує здатність суспільства виробляти товари і послуги, забезпечувати розширене відтворення для задоволення споживчих потреб та поліпшення якості життя населення. Економічний потенціал є комплексом взаємопов'язаних потенціалів.

Таблиця 1

Класифікація видів потенціалу регіону

Економічний потенціал			
За видами ресурсів	За напрямом використання	За спрямованістю	За сферою діяльності
1. екологічний	1. внутрішній	1. соціальний	1. аграрний
2. природо-ресурсний	2. зовнішній	2. виробничий	2. промисловий
3. фінансовий			3. фінансовий
4. рекреаційний			4. інвестиційний
5. виробничий			5. науковий
6. трудовий			6. транспортний
7. науковий			7. освітній
8. інформаційний, тощо			8. культурний, тощо
Інноваційний потенціал			

Складено авторами.

Виробництво матеріальних благ є процесом взаємодії людини і природи. Подальший розвиток продуктивних сил пов'язаний з включенням у господарський обіг все більшої кількості природних ресурсів та підвищення навантаження на навколишнє середовище. Осмислення сутності природно-ресурсного потенціалу як основи економічного розвитку, виявлення джерел, форм і методів раціонального використання природних ресурсів дозволяють визначити шляхи реалізації економічної політики та інтенсифікації економічних процесів.

На сьогодні серед учених-економістів немає єдиної думки щодо визначення категорії «природно-ресурсний потенціал». Вчені по-різному окреслюють межі цього поняття, вкладають у нього різне змістовне навантаження, а іноді замінюють цю категорію іншими поняттями. Так, М. Ф. Реймерс визначає природно-ресурсний потенціал як здатність природних систем без збитку для себе віддавати людству необхідну продукцію або виконувати корисну роботу в рамках господарства певного історичного типу [4]. У Концепції переходу України до сталого розвитку природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність природних ресурсів, які є засобом розвитку продуктивних сил, важливим екологічним фактором життєдіяльності суспільства і можуть бути реально використані в господарській діяльності за наявних технологій та соціально-економічних відносин [5]. Бобух І. М. до складу

природно-ресурсного потенціалу включає невідновні природні ресурси (мінерально-сировинні та паливні ресурси), відновні природні ресурси (земельні, водні, рекреаційні ресурси) та екологічну місткість довкілля, яка характеризує його здатність сприймати різноманітні антропогенні навантаження в певних масштабах без зміни якісних параметрів природної системи [6]. Ігнатенко М. Г. та Руденко В. П. під природно-ресурсним потенціалом розуміють показник, який характеризує сукупність природних ресурсів та їх сукупну продуктивність [7].

Найбільш повне визначення категорії «природно-ресурсний потенціал» наведено в тлумачному словнику української мови, де вказано, що «природно-ресурсний потенціал – це сукупність природних ресурсів та природних умов, які знаходяться в певних географічних межах та забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурних, оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства» [8].

Раціональне використання природно-ресурсного потенціалу регіону базується на принципах системності, комплексності, оптимальності, синергізму, самовідновлюваності. Принцип системності передбачає встановлення між структурними елементами природно-ресурсного потенціалу зв'язків, які забезпечують цілісність його відтворення і функціонування. Принцип комплексності тісно пов'язаний з принципом системності і передбачає визначення причинних взаємозалежностей між структурними

елементами природно-ресурсного потенціалу, їх зміну та розвиток у просторі і часі за кількісними та якісними ознаками. Принцип оптимальності регулює обмін речовин між економічною та природною системами таким чином, що задоволення виробничих потреб у природних ресурсах здійснюється за умов мінімізації витрат суспільної праці та збереження якості навколишнього середовища. Принцип синергізму базується на принципах системності та комплексності і означає, що взаємодія різних природних ресурсів не обмежується парними зв'язками окремих елементів, а включає інтегральні, прямі та обернені зв'язки. Відповідно, антропогенно зумовлені зміни одних природних ресурсів, які можуть бути як позитивними, так і негативними, призводять до покращення або погіршення стану інших. Таким чином, кінцевий результат використання природно-ресурсного потенціалу регіону може перевищувати результати використання окремих природних ресурсів. Принцип самовідновлюваності передбачає здатність природно-ресурсного потенціалу самостійно відновлювати свої кількісні та якісні характеристики відповідно до термінів споживання природних ресурсів, що використовуються в господарській діяльності.

Трудовий потенціал являє собою обсяг, структуру та якість робочої сили, що характеризується рівнем кваліфікації та освіти робітників. Управління трудовим потенціалом здійснюється в основному за допомогою економічних методів (програм зайнятості населення), враховується демографія регіону.

Виробничий потенціал регіону має конкретну вартісну оцінку і функціонує в різних формах виробничого капіталу.

Форми виробничого капіталу: основний та обіговий, фонди обігу, обігові кошти.

Відбувається поступове розмежування понять «фінансовий потенціал» та «фінансові ресурси». До складу фінансового потенціалу можуть входити фінансові ресурси, які взагалі не становлять об'єкт оподаткування в рамках прийнятої в державі податкової системи або потрапляють під оподаткування частково. Податковий потенціал є основою для формування бази податкових доходів бюджету. Фінансовий потенціал інтегрує як податкову базу бюджету, так і базу формування неподаткових доходів (доходів від власності і операцій з нею), а також можливості здійснення позик на фінансових ринках для бюджетних цілей. Крім того, фінансовий потенціал значною мірою визначає інвестиційну привабливість приватного сектору господарства регіону і перспективу його економічного розвитку [9]. У визначенні фінансового потенціалу регіону можна виходити за межі бюджетно-фінансових відносин і ототожнювати його з інвестиційним потенціалом території. Отже, в такому випадку, фінансовий потенціал включає інвестиційний потенціал населення, бюджетів, підприємств, а також фінансових інститутів.

Таким чином, визначення фінансового потенціалу регіону можна поділити на дві групи.

Перша група розглядає фінансовий потенціал регіону без ресурсної складової як засоби, що можуть бути залучені до бюджету, а також ті, які можуть бути інвестовані в економічний розвиток регіону. Друга, характеризуючи фінансовий потенціал регіону, зосереджує увагу саме на ресурсній складовій.

Фінансовий потенціал регіону відображає минуле, тобто сукупність фінансових ресурсів, накопичених територіальною економічною системою в процесі її становлення і таких, що зумовлюють її здатність до функціонування та розвитку. У цьому плані поняття «фінансовий потенціал» набуває окремих ознак поняття «ресурс». Він має характеризувати рівень практичного застосування і використання наявних можливостей та ресурсів. Це забезпечує розмежування реалізованих і нереалізованих можливостей. У цій своїй функції поняття «потенціал» частково збігається з поняттям «резерв». Розглядаючи структуру потенціалу з цих позицій, доцільно врахувати, що в першому випадку структурні елементи потенціалу, які залишилися в нереалізованому вигляді, призводять до зниження ефективності його функціонування, а в другому випадку «надлишковий» запас якого-небудь з ресурсів забезпечує гнучкість і маневреність розвитку економічної системи відповідно до зміни умов та ситуації.

Він орієнтується на розвиток у майбутньому. Поєднуючи у собі сталу та мінливу складові, фінансовий потенціал містить у якості вірогідних елементи майбутнього розвитку.

Таким чином, рівень фінансового потенціалу, характеризуючи наявний стан економічної та кредитно-фінансової системи регіону, зумовлений тісною взаємодією всіх трьох наведених станів, що і відрізняє його від таких, на перший погляд близьких, понять, як «ресурс» і «резерв».

Інвестиційний потенціал є важливою складовою економічного потенціалу регіону. Саме інвестиційний потенціал регіону найповніше та найсистемніше дозволяє відобразити реалії, перспективи та можливості кількісного та якісного зростання інвестування в регіоні та визначити коло необхідних і найдоцільніших для кожної території заходів, інструментів і механізмів інвестиційного розвитку. Ефективний та послідовний процес формування і нарощування інвестиційного потенціалу регіону є запорукою того, що інвестиційна активність в ньому активізується, стане прогнозованою та адекватною можливостям і потребам регіону.

Інвестиційний потенціал реалізується за рахунок економічного потенціалу за відповідних умов. Тобто наявність економічного потенціалу в країні приваблює інвесторів, але рівень інвестиційного потенціалу характеризується показниками швидкості та легкості реалізації потреб інвестора, тобто, якщо економічний потенціал – це економічні можливості держави, що можуть бути використані для забезпечення всіх її матеріальних та інших потреб, то інвестиційний потенціал – це можливість використання економічного потенціалу країни (регіону, підприємства) для реалізації намірів, забезпечення потреб та очікувань інвестора [10].

Введення в науковий обіг поняття «соціально-економічний потенціал регіону» зумовлено, з одного боку, усвідомленням обмеженості ресурсів, з іншого боку – прагненням задіяти додаткові резерви й стимули, закладені в структурі системи або діяльності, але не реалізовані на практиці. Соціально-економічний потенціал розглядається як сукупність соціально-економічних факторів, джерел, стимулів, форм підвищення ефективності використання продуктивних сил. Це зумовлює розглядання соціально-економічного потенціалу як додаткового джерела ресурсів.

Аналіз соціально-економічного потенціалу регіону повинен враховувати не тільки ресурси і напрями їх використання, а також рівень розвитку економіки в регіоні й стимулюючий вплив регіональної соціально-економічної політики.

У наукових дослідженнях, як правило, соціально-економічний потенціал зводиться до більш вузьких питань, що характеризують галузеві та інші пропорції відтворення або їхні функціональні взаємозв'язки. Іноді соціально-економічний потенціал прирівнюється до національного багатства (матеріальне багатство і природні ресурси) або ототожнюється з економічним потенціалом.

Розуміння сутності соціально-економічного потенціалу закладає умови підвищення ефективності дослідження процесів його формування та використання. Основою потенціалу є ресурси, на які впливає регіональна економіка, сприяючи їхньому адекватному перетворенню у визначений кінцевий результат.

При цьому на вході в систему потенціалів знаходяться невикористані можливості, а на виході – визначається кінцевий результат використання потенціалу, опосередкованого ресурсами.

Соціальний потенціал варто розуміти як рівень громадянської свідомості та соціальної зрілості, ставлення до праці, ціннісні орієнтації та потреби у сфері праці, на підставі ієрархії потреб, а також ступінь розвитку причетності та інтеграції працівника у сферу корпоративної культури.

Соціальний потенціал регіону доцільно розглядати як:

– систему елементів, які безпосередньо визначають соціальну активність населення цього регіону і, відповідно, можливості здобуття населенням цього регіону соціально значимих результатів у різних сферах життєдіяльності – трудовій, соціально-політичній і духовній;

– безпосередній потенціал людини – його здоров'я і професійне довголіття, освіта, професіоналізм, духовно-етичні цінності; умови для розвитку і прояву цього потенціалу, у тому числі матеріальну базу і кадри, технології соціальної сфери; синергетичну діяльність людини, окремої групи і всього співтовариства в регіоні, що оновлюється [11].

Інноваційний потенціал регіонів є проблемним питанням у завданні їхнього стратегічного розвитку. Значна кількість показників, що використовуються в програмах управління, регіональній політиці, та статистичні дані не вирішують проблему браку

інформації, оскільки серед них практично не представлено показники міжрегіональних взаємодій.

Так, інноваційний потенціал – це сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, інформаційні та інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності [12].

У сучасному механізмі інноваційного процесу зростає роль регіональної складової. Певна фінансова самостійність регіонів, можливість використання місцевих ресурсів, відповідальність місцевих органів влади створюють необхідну економічну основу й мотивацію для ефективного впливу на регулювання та підтримку інноваційно-інвестиційної активності. Можливість інноваційного розвитку в кожному регіоні України передбачає свої особливості.

На ефективне протікання інноваційних процесів у регіоні впливає ціла низка стримуючих факторів, які доцільно згрупувати за п'ятьма ознаками: економічні, технологічні, організаційно-управлінські, правові, професійна підготовка кадрів. Їхній активний вплив можливий лише за спільних зусиль держави, регіональних органів влади та самих підприємств [13].

Одним з головних факторів, що впливають на ефективність формування інноваційної політики в регіоні, є інноваційний потенціал, який визначає рівень інноваційних можливостей суб'єктів господарської діяльності регіону. Під інноваційним потенціалом регіону ми розуміємо його спроможність здійснювати інноваційну діяльність в академічному, прикладному (галузевому), вузівському, заводському секторах науки та інноваційній сфері, що функціонують на цій території. Він характеризується забезпеченістю ресурсами інноваційної сфери: науковими кадрами, матеріально-технічною базою, джерелами фінансування, інформаційними ресурсами, науковими школами, інтелектуальною власністю, наявністю прогресивних інноваційних структур та результативністю їх функціонування.

Основними причинами гальмування розвитку інноваційного підприємництва в Україні є: недостатність фінансових ресурсів, скорочення платоспроможного попиту на науково-технологічну продукцію, недосконалість вітчизняного законодавства з питань розвитку інноваційного підприємництва, низька порівняльна прибутковість інноваційних підприємств, відсутність інфраструктурних інститутів інноваційного підприємництва, недосконалість системи підготовки кадрів для інноваційного бізнесу. Тому на нинішньому етапі основою регіональної інноваційної політики має стати формування організаційних та соціально-економічних умов для ефективного розвитку інноваційної діяльності регіону. Необхідно розробити та запровадити комплексну систему фінансової підтримки інноваційної діяльності, зокрема щодо механізмів здешевлення кредитів і заохочення банків до кредитування інноваційних проектів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Різна історична спадщина регіонів України, регіональна інституційна неоднорідність, що є основою ментально-ціннісних відмінностей населення та, відповідно,

соціально-політичних міжрегіональних суперечностей, можуть стати чинниками конкурентних переваг національної економіки в процесі просування до інформаційного суспільства.

Практична реалізація оцінки економічного потенціалу регіону та оцінки ефективності його використання, визначення сильних і слабких

сторін, виявлення можливих альтернатив розвитку регіонів з врахуванням елементів економічного потенціалу надасть можливість прийняття обґрунтованих управлінських рішень у галузі забезпечення ефективного використання економічного потенціалу регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Третьяк В. В. Экспортный потенциал региона при оценке возможностей регионального внешнеэкономического развития / В. В. Третьяк // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 12. – С. 110–117.
2. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів. : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с.
3. Миско К. М. Ресурсный потенциал региона (теоретические и методические аспекты исследования) / К. М. Миско. – М. : Наука, 2001. – 146 с.
4. Реймерс Н. Ф. Природопользовани : словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М. : «Мысль», 1990. – 639 с.
5. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку [Електронний ресурс] // Проект Закону України. – Режим доступу : rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=1860.
6. Бобух І. М. Пропозиції та перспективи формування національного багатства України : монографія / І. М. Бобух ; НАН України ; Інститут економіки та прогнозування. – К., 2010. – 372 с.
7. Ігнатенко Н. Г. Природно-ресурсний потенціал. Географічний аналіз та синтез / Н. Г. Ігнатенко, В. П. Руденко. – Львів : Вища школа, 1986. – 164 с.
8. Великий тлумачний словник української мови / Укл. В. Т. Бусель. – К. : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
9. Глівенко С. В. Економічне прогнозування / Глівенко С. В., Соколов М. О., Теліженко О. М. – Суми, 2004. – 207 с.
10. Волошин В. В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України / В. В. Волошин, В. М. Трегобчук // Регіональна економіка. – 2002. – № 1. – С. 7–22.
11. Кубішина О. І. Система показників, які характеризують трудовий потенціал підприємства [Електронний ресурс] / О. І. Кубішина. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Economics/5_83985.doc.htm.
12. Фірсова С. М. Основні елементи інноваційного потенціалу / С. М. Фірсова, С. В. Чеботар // Економічний вісник Донбасу. – № 3 (25). – 2011. – С. 202–207.
13. Ніколенко Г. О. Роль інноваційного потенціалу у розвитку регіонів України [Електронний ресурс] / О. І. Кубішина. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-312/where-to-stay-productive-forces-and-regional-economy-312/14330-312-858>.

Л. С. Мельничук, Г. С. Димант,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

АНАЛИЗ СОСТАВЛЯЮЩИХ ЭЛЕМЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ

Цель статьи заключается в исследовании экономического потенциала регионов Украины, формирование классификации видов потенциала регионов, и анализе основных элементов экономического потенциала регионов. В процессе исследования были применены общенаучные методы: анализа (для формирования состава элементов экономического потенциала), сравнение (для выявления значимости и объема влияния на развитие регионов различных элементов экономического потенциала), синтеза (для обобщения понятия экономической потенциал региона). Обоснована необходимость при принятии управленческих решений в различных регионах учитывать их экономический потенциал, сформирована классификация видов экономического потенциала регионов и проведен анализ их влияния на развитие экономики региона. Проведенное исследование дало возможность выделить элементы экономического потенциала регионов, и провести комплексную оценку их влияния на экономический рост регионов. Полученные результаты могут быть использованы при разработке единой методики оценки не только ресурсную составляющую экономического потенциала регионов но и не использованных возможностей.

Ключевые слова: потенциал; регион; экономический потенциал; природно-ресурсный потенциал; трудовой потенциал; финансовый потенциал; инвестиционный потенциал; производственный потенциал; инновационный потенциал.

ANALYSIS OF CONSTITUENTS OF ECONOMIC POTENTIAL OF REGIONS

Purpose. This work studies the economic potential of the regions of Ukraine, forming classification of potential, and analysis of the basic elements of economic potential.

Methodology of research. General scientific methods were used in the study – analysis (for the formation of the elements of economic potential), comparison (to identify the significance and extent of impact on the regional development of various elements of economic potential), synthesis (to generalize the concept of economic activity in the region).

Findings. The necessity of making management decisions in different regions to take into account their economic potential, formed classification of economic potential of the regions and the analysis of their impact on the economy of the region.

Originality. The study made possible to isolate elements of the economic potential of the regions, and to undertake a comprehensive assessment of their impact on economic growth in the regions.

Practical value. The results can be used in developing a common methodology for assessing not only the resource component of economic potential but unused opportunities.

Keywords: potential region; economic potential; natural resources potential; employment potential; financial capacity; investment potential; production capacity; innovation capability.

Рецензенти: Горлачук В. В., д. е. н., професор;
Якубовський С. О., д. е. н., професор.

© Мельничук Л. С., Дімант Г. С., 2014

Дата надходження статті до редколегії 02.10.2014